THE ROLE OF INTERWAR RELIGIOUS CALENDARS IN THE CULTURALIZATION OF THE MASSES

Antonina Silvia Frandeş (Andone)
PhD Student, "Petru Maior" University of Tîrgu Mureş

Abstract: The texts of dissemination destined to common herd, represent an utility literature, orientated towards the community's stringent needs. As a palpable thing, in the peasants' houses „the book for the people" entered as a collection of dissemination texts. Basically we talk about a book addressed to rural population with a low level of instruction.
Within it a large range of information intermingled, belonging to different domains, but all searching for an appropriate tone of spreading a popular culture.
The main vehicles of disseminating literature proved in time to be some collections of folk's book (those included in „ The Folk's Library of Astra" for example, those published in „The Books of Good Christian Library, initiated by fr. prof. Iuliu Maior from Blaj, or in the library „Come and have light" of the Orthodox Bishopric from Cluj) or the publications like calendars and almanacs.

Keywords: folk books, calendars' role, Church, mass culture, dissemination literature.

Textele de popularizare destinate vulgului, reprezintă o literatură utilitară, orientată spre nevoile stringente ale comunităţii. Ca formă palpabilă, în casele săteşti, intra „cartea pentru popor", ca o colecţie de texte de popularizare. În esenţă vorbim de o carte adresată populaţiei rurale cu nivel de pregătire modest. În cuprinsul ei se intersectează o multitudine de informaţii, aparţinând unor domenii diferite, însă toate căutând tonul just al difuzării unei culturi populare. În aceste mici enciclopedii rurale găsim şi texte de popularizare a literaturii propriu-zise (adică publicarea unor texte literare spre a fi cunoscute în lumea satului de cei cu carte mai multă sau mai puţină), selectate pe criteriul accesibilităţii şi al unei tematici care să se plieze pe domeniile de interes ale ţărănimii. Este vorba de poezii, povestioare, legende, paremii, din care ţăranii să-şi hrănească sufletul şi mintea în clipele de răgaz.

Ţinta finală a cărţilor pentru popor era de a culturaliza masele, sau în unele cazuri, chiar de a le alfabetiza, în condiţiile în care erau singurele cărţi din casă. În acest demers, din dorinţa de a ajunge cât mai lesne la sufletul ţăranului, s-a optat pentru o formă de hibridizare al cărei rezultat a fost scrierea specială a unor texte cu scop vădit educativ sau moralizator. Un exemplu concludent ar fi conştientizarea populaţiei cu privire la urmările nefaste ale consumului de alcool, prin intermediul unor bucăţi literare specifice (legende, povestiri, poezii, anecdote). Aici, literatura de popularizare a ştiinţei se împleteşte cu educaţia antialcoolică şi cu genuri literare necomplicate, cu mesaj clar, agreate de mentalitatea populară ca fiind inspirate din înţelepciunea bătrânilor. Elementele de noutate, îmbrăcate în veşmânt familiar, erau mai degrabă acceptate de ţăranii, uneori, recalcitranţi la nou.

Printre producţiile literare, anume scrise pentru popularizare, cartea pentru popor mai strecura şi texte aparţinând scriitorilor români consacraţi sau traduceri, dar toate se supuneau

aceloraşi rigori de selecţie – prelevanţa importanţei mesajului asupra formei artistice, şi orientarea către compoziţii care au la bază limba şi creaţia populară.

Principalele vehicule de popularizare a literaturii s-au dovedit în timp a fi unele colecţii de carte pentru popor (cele incluse în *Biblioteca poporală* a Astrei, de exemplu, cele apărute în biblioteca *Cărţile bunului creştin,* iniţiată de păr. prof. Iuliu Maior din Blaj, sau în biblioteca *Veniţi de luaţi lumină* a Episcopiei Ortodoxe Cluj), ori publicaţiile de tipul calendarelor şi almanahurilor.

Înţelegerea spiritului vremii, valorificarea însuşirilor etice, dar mai ales înălţarea românilor simpli printr-un avânt al trăirii religioase, au fost idealurile care i-au animat pe promotorii presei religioase interbelice.

Rostul calendarului religios, asumarea facerii şi răspândirii sale în spaţiul românesc ca o amplă muncă de apostolat, scopul său de a educa masele rurale, sunt sintetizate într-un cuvânt de rămas bun către cititori, apărut în ultima ediţie a *Cărindariului Rumănesc* cu caractere chirilice din 1911: „119 ani de-a rândul v'am arătat crugul vremilor, v-am adus poveşti şi poezii de petrecere, sfaturi şi îndemnuri în treburi economice. Mulţi dintre voi iubiţi cetitori, cu nerăbdare aţi aşteptat în fiecare an sosirea mea în casele voastre, ca să vă mai ţin de urât în lungile seri de iarnă şi să vă arăt zilele anului cu umblarea vremii, schimbarea lunei, târgurile şi câte alte lucruri, de care omul are trebuinţă de nenumărate ori în cursul unui an de zile."[1]

Chintesenţa mesajului se regăseşte în aşa-numitul testament al calendarului, lăsat generaţiilor următoare de cititori. Aceştia sunt îndemnaţi a fi „oameni de omenie, Români buni şi creştini cinstiţi", şi să-şi ţină gospodăriile în bună rânduială. Cheltuielile inutile, mersul la cârciumă şi achiziţionarea de îmbrăcăminte domnească („zdranţe uşoare de târg"), sunt expuse ca obiceiuri nefaste pentru viaţa unui bun sătean. În schimb, ţăranii sunt sfătuiţi spre păstrarea portului naţional, să-şi trimită copiii la învăţătură pentru deprinderea unei meserii, să-i educe în spirit creştin şi, mai presus de toate, sunt povăţuiţi să citească atât cărţi, cât şi presa, pentru că „omul înţelept tot mereu învaţă". Ca succesor este numit *Calendarul săteanului,* ţăranilor făcându-li-se invitaţia nu doar la lectură, ci şi la dezbateri pe seama ei în mediul familial.

În aceeşi notă, peste patru decenii, într-un articol dedicat centenarului *Calendarului* tipărit de *Tipografia Arhidiecezană din Sibiu*, se subliniază utilitatea publicaţiilor de acest tip în lumea satului: „Un an de zile calendarul cu tot cuprinsul lui stătea în casa şi pe masa creştinului. Toţi cei din casă ştiau unde este calendarul, îl răsfoiau, îl citeau, se uitau la chipurile lui, îl împrumutau şi la vecin, aşa că acest calendar era o carte de preţ pentru român."[2] Putem vorbi chiar de o notă de afectivitate, calendarul fiind recomandat ca „un prietin bun al familiilor creştine."[3]

Dincolo de popularitatea de care s-au bucurat, şi de ampla arie de răspândire a calendarelor, apar alte întrebări cu privire la motivele care i-au determinat pe oamenii de cultură să promoveze atât de mult calendarele, şi altele, referitoare la „ingredientele" folosite pentru a realiza un conţinut moral, atractiv, util şi instructiv, în acelaşi timp.

În primul rând, epoca a dictat cursul ce trebuia urmat. Realizarea Unirii ar fi trebuit să producă o emulaţie de ordin moral, cultural, social prin care să se dezvăluie forţa sufletului etnic românesc, sau cel puţin, aşa ar fi aşteptat intelectualii preocupaţi de soarta poporului. Războiul a generat, însă, schimbarea psihologiei umane, oamenii devenind ahtiaţi după parvenire, prin orice mijloace. De aici a izvorât nevoia de a lua atitudine faţă de materialism şi modernism, care

[1] *Vezi* Elena Dunăreanu, *Calendarele româneşti sibiene* (1793-1970), Sibiu, 1970, pp. 268-269.
[2] Ibidem, p. 268.
[3] *Unirea,* Anul L, Nr. 49, Blaj, 7 Decembrie 1940, Tipografia Seminarului Blaj, p. 4.

puneau în pericol elementele definitorii ale identităţii naţionale. Însăşi Biserica s-a înrolat în această luptă împotriva schimbărilor radicale, baricadându-se, împreună cu alte societăţi culturale de tipul Astrei, în spatele unui conservatorism, tradus ca „preocupare altruistă pentru ca poporul în masa lui să aibă acces la cultură, la valori spirituale”[4] şi, implicit, la o viaţă mai bună. Altfel spus, Biserica şi Astra şi-au unit forţele, spre a trezi publicul majoritar rural, spre a-i conştientiza pe cei mulţi şi abia ştiutori de carte că, doar prin cultivarea sufletelor şi minţilor, se poate ajunge la un real progres al naţiei.[5]

Aria de influenţă s-a extins şi asupra conţinutului lecturii. În percepţia lor, potenţialii cititori erau dezorientaţi în acestă privinţă, şi ca atare, nu-şi puteau selecta singuri lecturile. Drept urmare, au apărut promotori ai ghidării lecturii. Horia Petra-Petrescu, secretar literar al Astrei, dar şi redactor al calendarelor Astrei (*Amicul poporului* - 1924-1933, *Calendarul săteanului*, 1924-1933, *Calendarul Astra*, 1925-1928, 1930-1936, *Calendarul Daciei Traiane*)[6] a fost, poate, cel mai activ în acest sens. Citind în spitale multor ţărani răniţi în primul război mondial, el a putut schiţa un spectru al preferinţelor lor literare, dar, în acelaşi timp, a realizat care este adevăratul nivel cultural al ţăranului român. Bazându-se pe această experienţă, Horia Petra-Petrescu a întocmit şi publicat liste de autori, pentru a asigura o formare culturală adecvată, în conformitate cu normele estetice şi etice ale Astrei, şi implicit ale Bisericii. Pornind de la preferinţele de lectură ale sătenilor (citirea din Evanghelie, povestirile lui Tolstoi, *Leonard şi Gertruda* de J. H. Pestalozzi, *Alexandria* repovestită de M. Sadoveanu), listele au inclus autori consacraţi (I. Slavici, G. Coşbuc, I. Agârbiceanu, I. Creangă, Al. Odobescu, Al. Brătescu-Voineşti, M. Sadoveanu) şi autori minori, care *ab initio* au scris pentru lumea satului (Victor Vlad Delamarina, Ion Popovici Bănăţeanu, Iuliu T. Mera, Dumitru Stănescu, Ştefan Cacoveanu). Aceste opţiuni dezvăluie adevărata menire a literaturii pentru popor, şi anume, nu doar culturalizarea maselor, ci, mai ales, formarea moral-religioasă şi naţională a cititorilor, esteticul fiind o valoare prezentă dar subordonată.[7] Conchidem aşadar, alături de Valer Moga, că într-o societate în care războiul a răsturnat scara valorilor morale, iar ofertele editoriale erau de o calitate îndoielnică, astfel de întreprinderi erau oportune şi foarte benefice pentru ţărani.

Biserica, prin redactorii care se ocupau de realizarea ziarelor şi calendarelor proprii, s-a aliniat preceptelor mai sus menţionate, realizând selecţia materialelor în aceeaşi manieră.

Nu putem omite faptul că, publicaţiile de tipul calendarelor, aveau deja o tradiţie în modul de alcătuire în perioada interbelică, care era arhicunoscut atât redactorilor, cât şi cititorilor. Pe această matrice consacrată s-a pliat mentalitatea epocii, dar a adus şi noutăţi, prin acest ghidaj al lecturii şi prin introducerea de texte redactate special pentru acest tip de publicaţii. Acestea din urmă erau fie preluate din cărţile religioase (*Bilblia, Evanghelia, Vieţile sfinţilor ş.a.)*, fie inspirate din universul rural.

În revista arădeană *Biserica şi Şcoala* găsim o analiză destul de pertinentă a calendarelor-almanah, aceasta reuşind să puncteze aspecte esenţiale, referitoare la abundenţa acestor tipărituri în epocă, la concurenţa de pe piaţă şi la calitatea lor, uneori, incertă: „Calendarul, ca mijloc de propagandă şi de educaţie, şi-a ocupat de multă vreme un loc unanim recunoscut, în viaţa satelor. Pe vremuri, doar vreo autoritate bisericească de scotea un calendar, acesta era răspândit la mari depărtări, el constituind aproape unica hrană sufletească pentru serile lungi de iarnă. Azi

[4] Valer Moga, *op.cit.,* p.192.
[5] *Discursul d-lui Ştefan Roşianu, preşedintele Despărţământului central - jud. Târnava Mică, Blaj, 1929,* în *Transilvania*, 60, oct-noi. 1929, nr. 10-11, pp. 866, 892.
[6] http://www.crispedia.ro/Horia_Petra-Petrescu,accesat în data de 26.10.2015, ora 11,11.
[7] Valer Moga, *op.cit.*,p.196.

calendare scot mulţi: diferite ziare, reviste sau chiar particulari îşi dispută întâetatea pe terenul răspândirii acestui soi de publicaţii. Unii cred că, aşezând alături de partea pur calendaristică câteva articole — adesea greu de pătruns, poezii etc., au dat gata un calendar pentru săteni. Totuşi nu e rău că astfel de publicaţii vin din diferite direcţii. Din întrecerea ce se naşte în chip firesc între ele, ajungem să ştim odată care e şi cum trebue să fie un bun calendar pentru popor. Şi nu e puţin lucru acesta, dacă ne gândim că singura publicaţie care s'a răspândit mult şi s'a încetăţenit oarecum în viaţa satelor e calendarul."[8] În contrapartidă, autorul notează câteva direcţii clare pentru întocmirea unui „bun calendar pentru popor". Pune pe primul plan, şi nu greşeşte deloc, modul de scriere. E un stil aparte, care cere nu doar „a scrie în graiul poporului ci şi în gândul lui: simplu fără prea mari întortocheri de fraze. Căci nu e tot una a scrie cum vorbeşte poporul şi cum gândeşte el: poporul spune adeseori adevăruri mari, într'o formă, limpede, dar cu atât mai grăitoare."[9] O a doua cerinţă este abordarea subiectelor de larg interes pentru ţărani. Autorul nu pierde din vedere nici condiţiile grafice în care apare publicaţia, dovedindu-se un bun cunoscător atât al aspectelor tehnice, cât şi al psihologiei cititorilor: „îmbinarea armonioasă a textelor cu ilustraţii, alternarea potrivită a cuprinsului lor sau chiar şi litera cu care e tipărit, sunt de natură să-l facă mai mult sau mai puţin atrăgător."[10]

Sutele de pagini, trimise spre public, au purtat semnătura unor oameni dedicaţi misiunii lor. Într-un articol aniversar,[11] Grigore Pop-Câmpeanu, redactor al *Unirii Poporului,* dezvăluie câteva amănunte legate de cei care şi-au adus contribuţia la realizarea *Calendarului dela Blaj,* timp de un sfert de secol. Un colaborator de cursă lungă a fost Gavril Todica, un apreciat astronom din Geoagiu, care s-a ocupat de rubricile: *Partea calendaristică, Cronologia anului, Începutul anotimpurilor, Schimbările lunii, Mersul vremii* şi altele asemănătoare. Responsabil pentru redactarea *Şematismulu*i şi a cronicii bisericeşti interne şi externe a fost Iuliu Maior, iar pentru tipicul bisericesc pr. Grigore Tecşa de la Mitropolie. În ceea ce priveşte partea de *Învăţătură şi petrecere,* aici lista colaboratorilor este foarte lungă: Mitropolitul Alexandru Nicolescu, P.S.S. Dr. Ioan Bălan, episcopul Lugojului, P.S.S. Dr. Vasile Aftenie, episcopul auxiliar de la Bucureşti, Il. Sa Dr. Victor Macavei, vicarul Mitropoliei Blajului, Il. Sa Dr. Nicolae Brânzeu, prepozitul capitular de la Lugoj, apoi canonicii Ioan Geogescu de la Oradea, Ioan Agârbiceanu de la Cluj, Dr. Augustin Tăsar, Gheroghe Dănilă şi Dumitru Neda de la Blaj, Pr. Dr. Elie Dăianu, profesorii Ioan Vultur, Gh. I. Biriş (Radu Brateş), Dr. Simion Crişanu (Traian Râmleanu), Teodor Seiceanu, Olimpiu I. Barna, Sever Barbu, Nicolae Comşa, ing. agr. Victor Rusu, Nicolae Lupu (N. L. Ioanaş), Corneliu Albu, Sabin Gh. Truţia, Traian Dragoş, Petre Olariu (Petrea Dascălul), Iosif E. Naghiu, Iustin Salanţiu, Iuliu Domşa, Silvia Haţiegan, Ioan Sârbu, Livia Hulea ş.a.

Pe de altă parte, *Calendarul „Clujul românesc" al Eparhiei Ortodoxe a Clujului,* avea la rândul său o echipă închegată, care îşi aducea contribuţia la realizarea fiecărui număr. Studiul mai multor exemplare ne-a dat posibilitatea întocmirii unui tablou al colaboratorilor, pe o perioadă mai îndelungată: Dr. Sebastian Stanca, consilierul referent al Secţiei bisericeşti la Consiliul Eparhial Cluj şi redactor al ziarului *Renaşterea* (principalul editor), P.S. Sa Nicolae, prof. I. Lupaş, pr. prot. Vasile Gan, pr. Teodor Ciuruş, prof. Dr. O. Bucevschi, prot. Iosif Pop-Aiud, stud. teol. Iosif Naghiu, pr. Ioan Bunea-Năsăud, pr. V. Mateiu, Victor Susa, iar după 1940, pr. I.

[8] *Biserica şi Şcoala,* Nr. 46, Anul LXVI, 15 Noemvrie, 1942, Tipografia Diecezana Arad, pp. 378-379.
[9] Idem , p. 379.
[10]Idem , p. 379.
[11] *Calendarul dela Blaj împlineşte 25 de ani,* în *Calendarul dela Blaj pe anul visect 1948,* anul XXV, Tipografia „Grafica", Oradea.

Goron (editor responsabil), Dr. L. G. Munteanu, prot. stavr. Vasile Popovici, pr. Florea Mureşan, pr. Aug. Faur, prot. stavr. Laurenţiu Curea, Dr. Vasile Sava, Ion Bunea, Ilarion V. Felea, pr. Gh. Perva ş.a.

La rubrica dedicată sfaturilor gospodăreşti şi-au adus aportul A. D. Carabella, Dem. Dinescu, col. Paul Zotta, M. Negru, Ioan Buzea, V. Vlad, iar la partea literar Livia S. Conopan, N. Monotoru-Vâlcea, Radu Stanca, Mihail Lungeanu, Alexandru Rusu, Ioan Al. Bran-Lemény, Emil Nicolescu, Romul Grecu, pr. dr. Ştefan Cioroianu, pr. Teodor Ciceu, George Drumur, Emil Zegreanu, V. Copilu-Chiatră, Zorica Laţcu etc.

Calendarele sibiene în schimb s-au axat, în principal în *Partea literară,* pe fragmente extrase din diferite volume publicate de scriitori consacraţi (*Cartea vredniciilor româneşti* - George Coşbuc, *Basmul Domnului* - Ion Creangă, *Pictorul N. I. Grigorescu* - Al. Vlahuţă, *Biserica de altădată* - Ion Pilat, *Denii* - Ştefan I. Neniţescu), ori mai puţin titraţi (*Cu ce trăiesc oamenii şi alte povestiri* - C. Carp), din reviste (*Viaţa ilustrată, Tinerimea creştină),* sau din ziare (*Universul).* La loc de cinste sunt şi colaborările cu tinerii creatori, înrolaţi în *Oastea Domnului* (I. Marini, înv. ostaş; I. Tudusciuc, înv. ostaş, Brăhăşoaia – Vaslui). Lirica religioasă era reprezentată de poeţi precum Vasile Militaru, Ion Buzdugan, Victor Eftimiu, Gheorghe Bălteanu, Elena Farago, Şt. O. Iosif.

În *Calendarul dela Bixad* articolele sunt în marea lor majoritate semnate cu iniţiale, oferindu-ne în acest fel puţine indicii despre cei care s-au ostenit pentru redactarea lor. Dintre cei ale căror nume apar, totuşi, în *Calendar,* îi menţionăm pe: ier. Augustin Pop, Iulian Grozescu, Moşul (un pseudonim de bună seamă), ierom. bazilian Gavril Sălăgeanu, P. Lucian Pop, ier. Teodosie. Fiecare ediţie este presărată cu versuri creştine a căror selecţie nu se supune unor rigori estetice pretenţioase. De aceea, autori de talia lui Eminescu apar alături de Aurelia Pop Florian de pildă.

Calendarul creştinului ortodox de la Arad avea în colectivul de redacţie nume precum: pr. Gh. Balta, pr. Teofan Herbeiu, pr. Viorel Mihuţu, pr. Gh. Perva, pr. Runceanu, ieromonahul Iulian, iar autori de versuri pe: pr. V. Stoicanea, T. Bogdan, V. Militaru,T. Ciceu ş.a. Multe articole nu poartă semnătura nici unui autor, fiindu-ne imposibil a reconstitui întreg corpul redacţional al publicaţiei.

Pentru redactarea *Calendarului „Vieaţa creştină",* pr. Vasile Chindriş a colaborat cu: Simeon Chişiu, ier. Lucian Pop, I. Bolog, Ion Scurtu, pr. G. Negură, păr. N. Pura, P. Tănăsescu, Anton Crişan, N. Dinescu, pr. Teofil A. Bălibanu (acesta din urmă aducându-şi aportul la întocmirea părţii calendaristice şi a celei literare deopotrivă, după cum reiese din precizările făcute chiar de părintele V. Chindriş[12]). La aceştia se adaugă munca altor redactori şi traducători, care au preferat să-şi ascundă identitatea sub iniţiale.

Menţionarea nominală a echipelor redacţionale a principalelor calendare religioase studiate am considerat-o ca pe un act necesar în demersul recuperator, deoarece fără munca şi implicarea lor, în cel mai fervent spirit creştin, astăzi nu am mai fi avut un obiect de cercetare. Listele au fost culese de prin articole aniversare din calendare şi gazete, sau întocmite pe baza propriei noastre cercetări.

Sintetizând, putem spune că publicaţiile de felul calendarelor religioase au jucat un rol fundamental în educaţia oamenilor de rând, dar şi a clerului de la nivel parohial. Este vorba atât de pregătirea spirituală propriu-zisă, cât şi de formare morală şi identitară a credincioşilor, mai

[12] *Calendarul „Vieaţa creştină" pe anul 1948,* Tipografia „Înfrăţirea" Cluj, p. 64.

ales într-o societate fragmentată din punct de vedere confesional şi naţional. Prin popularitatea câştigată ne-au dezvăluit un dialog permanent cu societatea, ele având ca scop accentuarea gradului de conştientizare şi asimilare de către credincioşi a valorilor unui popor civilizat.

Bibliografie

- Dunăreanu, Elena, *Calendarele româneşti sibiene* (1793-1970), Sibiu, 1970.
- Moga, Valer, *Astra şi societatea* (1918-1930), Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003.

Periodice

- *Biserica şi Şcoala*, Nr. 46, Anul LXVI, 15 Noemvrie, 1942, Tipografia Diecezana Arad.
- *Calendarul „Vieaţa creştină" pe anul 1948*, Tipografia „Înfrăţirea" Cluj.

Articole

- *Discursul d-lui Ştefan Roşianu, preşedintele Despărţământului central - jud. Târnava Mică, Blaj, 1929,* în *Transilvania*, 60, oct-noi. 1929, nr. 10-11
- *Calendarul dela Blaj împlineşte 25 de ani*, în *Calendarul dela Blaj pe anul visect 1948*, anul XXV, Tipografia „Grafica", Oradea.

Surse electronice

- http://www.crispedia.ro/Horia_Petra-Petrescu, accesat în data de 26.10.2015, ora 11,11.